

Седікова І.О.

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту і логістики
Одеської національної академії харчових технологій

Козак К.Б.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і логістики
Одеської національної академії харчових технологій

Агєєва І.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і логістики
Одеської національної академії харчових технологій

Sedikova Iryna

Doctor of of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department of Management and Logistics
Odessa National Academy of Food Technologies

Kozak Kateryna

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Logistics
Odessa National Academy of Food Technologies

Ageieva Iryna

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Logistics
Odessa National Academy of Food Technologies

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

FORMATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY OF THE REGION

Децентралізація органів влади є закономірним процесом демократизації суспільства, набуття громадянами політичних прав та певного рівня свободи. Новітній етап розвитку України виявив завдання у політичній, економічній, трудовій, соціально-культурній сферах життя суспільства, вирішення яких є підґрунтям для децентралізації органів влади. У демократичних державах місцеві органи управління вирішують повсякденні, найбільш важливі суспільні питання. У роботі здійснено аналіз наукових праць за темою даного дослідження. Визначено, що більшість авторів під економікою регіону розуміє систему господарювання, цілісність усіх її соціально-економічних показників, наявність прямих та зворотних зв'язків між ними та відповідність факторам інших регіонів, що характеризує ступінь розвитку продуктивних сил і соціальних процесів у регіоні. Досліджено соціально-економічну ситуацію в Одеському регіоні, проаналізовано показники соціально-економічного розвитку, зроблено відповідні висновки. Окреслено основні вектори та перспективи в соціально-економічному розвитку регіону.

Ключові слова: стратегія, регіон, розвиток, органи влади, децентралізація, самоврядування.

Децентрализация органов власти является закономерным процессом демократизации общества, приобретения гражданами политических прав и определенного уровня свободы. Новейший этап развития Украины выявил проблемы в политической, экономической, трудовой, социально-культурной сферах жизни общества, решение которых является основой для децентрализации органов власти. В демократических государствах местные органы управления решают повседневные, наиболее важные общественные вопросы. В работе проведен анализ научных трудов по теме данного исследования. Определено, что большинство авторов под экономикой региона понимают систему хозяйствования, целостность всех ее социально-экономических показателей, наличие прямых и обратных связей между ними и соответствием факторам других регионов, характеризующих степень развития производительных сил и социальных процессов в регионе. Исследована социально-экономическая ситуация в Одесском регионе, проанализированы показатели социально-экономического развития, сделаны соответствующие выводы. Определены основные векторы и перспективы социально-экономического развития региона.

Ключевые слова: стратегия, регион, органы власти, децентрализация, самоуправление.

Decentralization of authorities is a natural process of democratization of society, the acquisition of political rights by citizens and a certain level of freedom. The new stage of development of Ukraine has revealed tasks in the political, economic, labor, socio-cultural spheres of life of society, the solutions of which are the basis for the decentralization of the authorities. In democratic states, local governments address the most pressing public issues. This leads to high managerial interest and active participation of citizens in the activities of local authorities. Priority is given to a clearer separation of functions between all levels of government and the creation of a system of effective adaptive local governance. It should be noted that the problems that arise in the process of economic development of the region are relevant and need further research. According to a critical analysis of scientific works, it is determined that the majority of authors under the region's economy understand the economic system, the integrity of all its socio-economic indicators, direct and inverse relations between them, and correspondence to factors of other regions, which characterizes the degree of development of productive forces and social processes in the region. The socio-economic situation in the Odessa region is investigated. Dynamic analysis of individual indicators revealed a trend of their growth. Based on data from the State Employment Service, a conclusion has been drawn regarding the unemployment rate, which has been decreasing in recent years. Positive employment dynamics have been noted, and the number of people in need of employment has been reduced. The main vectors and perspectives in the socio-economic development of the region are outlined. The good geographical location of the region has made it possible to take advantage of competitive advantages and efficient use of socio-economic potential, in which industry, transport-logistical infrastructure and maritime port complex, ecological and organic agriculture, tourism, hospitality industry are harmonized and quality of life, environmental protection.

Keywords: strategy, region, development, government, decentralization, municipality.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Децентралізація органів влади є закономірним процесом демократизації суспільства, набуття громадянами політичних прав та певного рівня свободи. Новітній етап розвитку України виявив завдання у політичній, економічній, трудовій, соціально-культурній сферах життя суспільства, вирішення яких є підґрунтям для децентралізації органів влади. У демократичних державах місцеві органи управління вирішують повсякденні, найбільш важливі суспільні питання. Це зумовлює високу управлінську зацікавленість та активну участь громадян у діяльності місцевих органів влади. Пріоритетними стають питання більш чіткого розмежування функцій між усіма ланками влади та створення системи дієвого адаптивного місцевого механізму управління. Слід зазначити, що децентралізація управління дає змогу: по-перше, скоротити витрати на утримання численного центрального апарату управління; підвищити ефективність самого управління; по-друге, підвищити соціальну активність за рахунок включення широких верств населення в управлінський процес. Реалізація цих завдань вимагає розроблення наукових засад формування моделі стратегічного зростання регіонів України. Стабільне функціонування національної економіки залежить від сталого розвитку економіки регіонів. Отже, головною метою формування вектору стратегічного розвитку регіональних економічних систем є стабільність функціонування економіки регіонів України. Однак на сучасному етапі свого розвитку вони зіштовхнулися із цілою низкою чинників (об'єктивних та суб'єктивних), які стримують розвиток, а саме: відсутністю програм стратегічного розвитку та визначення головних пріоритетів розвитку регіонів; конкурентною боротьбою за фінансові, трудові ресурси; неефективним використанням геополітичного розташування регіонів. Слід зауважити, що проблеми, які постають у процесі економічного розвитку регіону, є актуальними та потребують подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які

спираються автори. Сучасні проблеми регіонального розвитку розглянуто у працях П. Алампієва, І. Іртицевої, З. Герасимчук, Б. Данилишина, М. Мескона, О. Ніколюк, О. Тищенко та ін. Проблеми стратегічного соціально-економічного розвитку регіонів досліджуються у роботах О. Амоші, І. Агеевої, Є. Білої, О. Павлова, О. Власюка, Л. Петкової та ін.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою даної роботи є аналіз теоретичних та практичних аспектів формування системи стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За проведеним критичним аналізом наукових праць за темою даного дослідження визначено, що більшість авторів під економікою регіону розуміє систему господарювання, цілісність усіх її соціально-економічних показників, наявність прямих та зворотних зв'язків між ними та відповідність факторам інших регіонів, що характеризує ступінь розвитку продуктивних сил і соціальних процесів у регіоні.

У роботі Є. Россейкіної «Региональная экономика и управление» визначено, що «об'єктами економіки регіону є всі елементи адміністративно-територіальної системи країни (територія, регіони) й економічні райони всіх рівнів: економічні зони, райони середньої ланки, великі економічні райони тощо» [1]. Суб'єкти – суб'єкти господарювання всіх форм власності, у т. ч. домогосподарства, які залучені до регіонального відтворюваного процесу. Вони є головними системоутворюючими одиницями формування соціально-економічного потенціалу національної економіки [2].

Розглядаючи методологічні підходи, інструментарій щодо регіонального економічного зростання та розвитку з погляду системного підходу, виокремлено основні терміни «район» та «регіон».

О. Богашко [3], Т. Голікова [4], І. Жук [5] визначають адміністративно-територіальний переділ як одну з форм економічного районування. Дані автори визначають економічний регіон як цілісну територію управління народним господарством, яка має неповторну систему законів, принципів, закономірностей управ-

Держава та регіони

ління, налагоджені внутрішні та зовнішні економічні зв'язки, яка впливає на здійснення відтворювальних процесів суб'єктами господарської діяльності. Е. Алієв звертає увагу, що будь-який регіон «є місцем зосередження всіх ресурсів (кількість яких залежить від розмірів території); має своєрідні особливості «просторовий» ресурс; має якісні характеристики» [6].

Зміни, які відбуваються у мінливому динамічному середовищі, дали поштовх для появи в країні домінуючих регіонів, яким притаманні високі показники соціально-економічного розвитку, які гарантують зміцнення конкурентних позицій усієї національної економіки та різняться урбанізацією середовища, та депресивних регіонів, які значно відстають у соціально-економічному розвитку (табл. 1).

Одеський регіон – міжнародний логістичний та туристично-рекреаційний центр Півдня України, де організовано діалог між владою та суспільством на засадах гармонійного розвитку особистості й створення безпечних, якісних умов життя на принципах сталого розвитку забезпечення інтеграційних зв'язків у галузях міжнародної та міжрегіональної співпраці

задля зростання ділового та інвестиційного потенціалу шляхом упровадження е-технологій.

Центральні позиції у соціально-економічному розвитку регіонів відведено зовнішньоекономічній та інвестиційній політиці, малому та середньому бізнесу, рівню соціальної політики та якості життя. Реалізація «Стратегії соціально-економічного розвитку м. Одеси до 2022 року» є головним пріоритетом у регіоні [1]. Тенденція постійного зростання факторів соціально-економічного розвитку та промислового виробництва свідчить про підвищення інвестиційної привабливості Одеського регіону та є основою для здійснення підприємницької діяльності (рис. 1).

До промислового комплексу м. Одеси входять 600 підприємств, якими у 2018 р. було реалізовано продукції на суму 19 млрд грн (↑ 24% порівняно з 2017 р., у грошовому еквіваленті – 15 млрд грн).

Відсутність власних енергогенеруючих потужностей робить регіон енергозалежним та енергодефіцитним. В Одеській області розташовано 1 722 котельні загальною потужністю 3 671 МВт/год., із них на альтернативному паливі – 69 сумарною потужніс-

Таблиця 1

Показники соціально-економічного розвитку регіонів

Область	Приріст ↑ (+), зниження ↓ (-) у січні-липні 2019 р. у % до січня-липня 2018 р.													
	Промислове вир-во		Сільськогос. вир-во		Капітальні інвестиції		Прямі іноземні інвестиції		Зовнішня торгівля товарами (сальдо), млн дол. США		Зовнішня торгівля товарами (експорт)		Споживчі ціни (до грудня 2018 р.)	
	↑ (+)	↓ (-)	↑ (+)	↓ (-)	↑ (+)	↓ (-)	↑ (+)	↓ (-)	↑ (+)	↓ (-)	↑ (+)	↓ (-)	↑ (+)	↓ (-)
Винницька	20,3		20,1		12,3		6,2		423,5		9,1			1,4
Рівненська	16,9		5,7		5,1		1,3		59,1			-0,2	3,2	
Херсонська	5,3		7,6		68,5		10,3		23		10,1		3,1	
Сумська	4,9		10,4		10,0		3,4		103,8		5,4		3,6	
Дніпропетровська	4,1		11,1		23,6		2,3		1513,3		4,7		2,9	
Чернівецька	3,5		4,0		25,7		13,8		11,8		11,0		2,6	
Тернопільська	3,2		7,0		21,4		7,1		22,1			-8,0	3,1	
Донецька	2,4		20,7		11,6		4,0		1190,3			-7,4	4,4	
Кіровоградська	2,2		19,3		0,5		6,3		199,7		26,0		2,9	
Одеська	1,3		-5,2		-7,2		0,7			-114,9	0,1		2,7	
Миколаївська	1,3		22,7		39,5		11,6		600,0		17,4		3,1	
Черкаська	1,2		13,1		2,4		3,4		151,8		13,7		3,0	
Луганська	1		30,5		16,2		1,3			-13,8		-11,7	3,0	
Полтавська	0,6		8,1		32,5		10,7		401,2		13,2		3,3	
Харківська	0		19		4		12,8			-199,0	0,3		3,3	
м. Київ		-2,2			9,1		1,7			-5740,2	18,4		3,5	
Закарпатська		-2,4		-0,5	-15,8		2,0		83,8			-9,5	1,7	
Київська		-3,2	8,9		25,8		2,8			-819,4	9,9		3,2	
Ів.-Франк.		-3,3	1,7			-9,0		-1,3	77,9			-3,8	3,6	
Львівська		-3,9	5,6		10,8		3,1			-433,6	15,3		2,8	
Запорізька		-4,4	26,1		4,4		2,0		651,8			-15,6	3,4	
Волинська		-4,7	7,0		76,0		7,7		406,4			-13,7	2,9	
Житомирська		-7	9,5			-15,2	4,4		86,6		6,4		2,7	
Чернігівська		-9,4	25,9			-17,0	0,6		164,6		1,2		2,9	
Хмельницька		-14,9	10,2		7,1		0		34,5		0,6		2,5	

Джерело: побудовано за даними [12]

тю 13,43 МВт/год. [11]. Загальна протяжність водопровідних мереж області становить 9 550 км, з яких 27% перебуває в аварійному стані, каналізаційні мережі зношені на 47%.

Зовнішньоекономічна та інвестиційна діяльність. Зовнішньоторговельні операції у 2018 р. здійснювалися зі 169 країнами світу. Порівнюючи показники за 2017–2018 рр., можна констатувати, що експортні операції збільшилися на 19% (240 млн дол.), імпорتنі – на 18% (219 млн дол.), позитивне сальдо – на 75 млн дол., коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 1,3.

Капітальні інвестиції. За підсумками 2018 р. за обсягами капітальних інвестицій Одеська область зайняла п'яте місце. У даному періоді за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 20 021 млн грн капітальних інвестицій, що на 29% більше від обсягу капітальних інвестицій 2017 р. Обсяги капітальних інвестицій за галузями та інвестиційно привабливі підприємства наведено в табл. 2.

Із країн ЄС внесено 64% загального обсягу, з інших країн – 36%. Прямі іноземні інвестиції у розрахунок на одну особу населення становили 573 дол. США.

Агропромисловий комплекс. За період, що досліджується, виробництво сільгосппродукції за всіма категоріями зросло на 1,3%, у т. ч. сільськогосподарськими підприємствами – на 3%, приватними господарствами населення – на 0,78%. Виробництво рослинної продукції зросло на 2,75%, у т. ч. сільськогосподарськими підприємствами – на 3,4%, господарствами населення – на 2%. Виробництво продукції тваринництва за всіма категоріями скоротилося на 7%, у т. ч. сільськогосподарськими підприємствами – на 5%, господарствами населення – на 7% [11].

Одеська область посідає четверте місце за рівнем безробіття серед регіонів України. Дані статистики свідчать, що за всіма галузями заробітна плата у чоловіків більше, ніж у жінок. Позитивна тенденція прослідковується у площині зайнятості, адже кількість осіб, що потребують працевлаштування, зменшується з кожним роком. У табл. 3 наведено показники робочої сили у I кварталі 2019 р. за даними Державної служби статистики України.

Структуру зареєстрованих безробітних станом на 1 вересня 2019 р. наведено на рис. 2.

Рис. 1. Темп зростання промислового виробництва Одеської області та України за 2015–2018 рр., % [11]

Таблиця 2

Обсяги капітальних інвестицій за галузями та інвестиційно привабливі підприємства

Найбільші обсяги капітальних інвестицій освоєно за галузями			Інвестиційно привабливі підприємства	
Галузь	Обсяги, млн грн	%	види економічної діяльності	%
транспорт, складське господарство, поштова, кур'єрська діяльність	1435	20	промисловість	26
сільське, лісове та рибне господарство	1135	15	транспорт, складське господарство, поштова, кур'єрська діяльність	22
будівництво	781	13	операції з нерухомим майном	21
промисловість	842	14	професійна, наукова і технічна діяльність	9
державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	756	11	оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	6
оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	542	8	будівництво	4
операції з нерухомим майном	437	6	діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	4

Джерело: розроблено на основі [11]

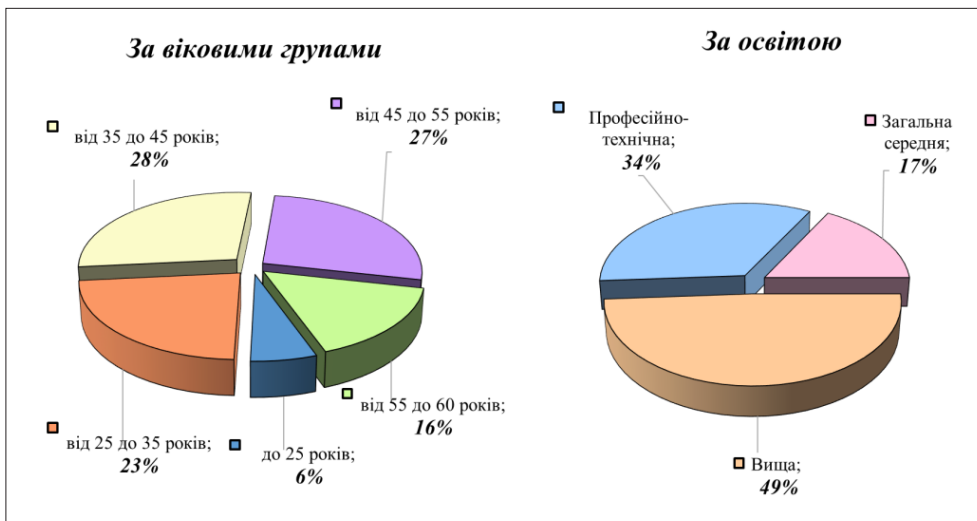

Рис. 2. Розподіл зареєстрованих безробітних станом на 1 вересня 2019 р. [11]

Таблиця 3

Показники робочої сили у I кварталі 2019 р.

Показник	15 років і старше, млн осіб	15-70 років, млн осіб	працездатного віку, млн осіб
Зайняте населення	16,4	16,3	15,6
Рівень зайнятості, %	50,7	57,1	66,3
Безробітне населення методологією МОП), тис осіб	1646	1646	1645
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	9,1	9,2	9,6

Джерело: складено на основі [12]

Таблиця 4

Стратегічний розвиток Одеської області

Стратегічний розвиток: регіональний рівень	
1. Підвищення економічного потенціалу	
Відновлювання інфраструктури.	Автомобільні дороги, портова інфраструктура, малий та середній бізнес, транзитний потенціал.
Енергетична незалежність регіону.	Альтернативні джерела енергії, підвищення рівня енергоефективності.
Індустрія гостинності як пріоритетний напрям.	Підвищення якості та конкурентних переваг туристичної галузі. Оптиміальне, бережливе використання рекреаційного потенціалу. Розвиток регіональної інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури. Збільшення кількості суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу у сфері туризму.
Екологічне та органічне агропромисловість.	Підвищення рентабельності функціонування агропромисловість за всіма категоріями. Розгалуження та модернізація ринкової інфраструктури в агропромисловістві. Сприятливі умови розвитку малого та середнього бізнесу.
2. Людські ресурси	
Конкурентоспроможний інтелектуальний капітал.	Впровадження новітніх технологій освіти та науки. Кадрове забезпечення. Створення активного бізнес-середовища.
Здоровий спосіб життя та культурний розвиток населення.	Застосування нових стандартів якості та доступність медицини. Розвиток культури та збереження об'єктів культурної спадщини. Розвиток фізичної культури та спорту. Реалізація державної молодіжної та сімейної політики.
Екологічна безпека	
Безпечний життєвий простір.	Створення екологічно сприятливих умов життя.
Управління регіональним розвитком	
Сталий розвиток територій.	Планування територіального розвитку. Активізація транскордонного співробітництва
Інституційне зміцнення регіону.	Посилення інституційної спроможності територіальних громад. Формування дієвого публічно-приватного партнерства.

Джерело: розроблено авторами на основі [8–10]

Отже, на ринку праці України та Одеського регіону зокрема спостерігаються тенденції щодо зміни ситуації зайнятості та безробіття, але для врегулювання всіх питань та проблем ринку праці потрібен час.

На думку авторів, підґрунтям перспективного соціально-економічного розвитку Одеського регіону повинна стати «Стратегія економічного і соціального розвитку Одеської області на період до 2020 року», яка враховує головні пріоритетні напрями стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [10].

Стратегія – головний інструмент узгодження співпраці між органами державної влади (всіх рівнів) та організацій громадянського суспільства для досягнення головних цілей. Стратегія акцентує увагу на особливостях регіонального планування, соціально-економічного розвитку регіону та спрямована на розв'язання його сучасних проблем. Вона формує вектор соціально-економічного розвитку Одеської області, орієнтуючись на досягнення стратегічного бачення та місії.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного і науково-прикладного характеру:

1. За проведеним критичним аналізом наукових праць визначено, що більшість авторів під економікою регіону розуміє систему господарювання, цілість усіх її соціально-економічних показників, прямих та зворотних зв'язків між ними та відповідність факторам інших регіонів, що характеризує ступінь розвитку продуктивних сил і соціальних процесів у регіоні

2. Досліджено соціально-економічну ситуацію в Одеському регіоні. Динамічний аналіз окремих показників виявив тенденцію до їх зростання. На основі даних Державної служби зайнятості населення зроблено висновок щодо рівня безробіття, який за останні роки зменшується. Відзначено позитивну динаміку щодо зайнятості, відбувається скорочення кількості осіб, які потребують працевлаштування.

3. Окреслено основні вектори та перспективи в соціально-економічному розвитку регіону. Вдале географічне розташування регіону зробило умови для використання конкурентних переваг та ефективного використання соціально-економічного потенціалу, в якому злагоджено взаємодіють промисловість, транспортно-логістична інфраструктура та морський портовий комплекс, екологічне та органічне сільське господарство, туризм, індустрія гостинності, що дає можливість досягнути високого рівня якості життя, збереження довкілля.

Бібліографічний список:

1. Россейкина Е.Л. Региональная экономика и управление. Москва : Высшая школа экономики, 2002. 134 с.
2. Фісун К.А. Методологія програмування розвитку регіонів України. Харків : ХНАМГ, 2007. 401 с.
3. Богашко О.Л. Теоретичне обґрунтування економічної сутності регіону. Київ : НАДУ, 2013. 182 с.
4. Голикова Т.В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика : монографія. Київ : НАДУ, 2013. 296 с.

5. Статистичний збірник. Регіони України – 2018. Київ, 2018. Т. 1. 465 с.
6. Алаев Е.Б. Соціально-економічна географія: понятійно-термінологічний словник. Київ: Наукова думка, 1997. 393 с.
7. Одеська міська рада : вебсайт. URL : <http://omr.gov.ua> (дата звернення: 10.09.2019).
8. Звіт про результати діяльності департаменту економічного розвитку у 2018 р. URL : <http://omr.gov.ua/departments/74912> (дата звернення: 25.09.2019).
9. Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Одеси на 2018 рік / Одеська міська рада. Одеса, 2019. URL : <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/103979> (дата звернення: 07.10.2019).
10. Стратегія економічного та соціального розвитку області до 2020 року. URL : <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/32-VII.pdf> (дата звернення: 15.10.2019).
11. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області : вебсайт. URL : <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2019).
12. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.09.2019).

References:

1. Rosseykina E. L. (2002) *Rehyonalnaya ekonomyka u upravlenye* [Regional Economics and Management]. Moscow, Publishing House of the Higher School of Economics.
2. Fisun K. A. (2007) *Metodolohiya prohramuvannya rozvytku rehioniv Ukrayiny: monohrafiya* [Methodology of programming the development of regions of Ukraine]. Kharkiv: KhNAMH.
3. Bohashko O. L. (2013) *Teoretychne obgruntuvannya ekonomichnoyi sutnosti rehionu* [Theoretical substantiation of the economic essence of the region]. Kyiv: NADU.
4. Holikova T. V. (2013) *Derzhavne upravlinnya terytorial'nyh ekonomichnym rozvytkom: teoriya i praktyka: monohrafiya* [State governance of territorial economic development: theory and practice: monograph]. Kyiv: NADU.
5. *Statystychnyy zbirnyk. Rehiony Ukrayiny (2018)* [Statistical collection. Regions of Ukraine 2018]. Kyiv.
6. Alayev E. B. (1997) *Sotsialno-ekonomichna heohrafiya: ponyatiyno-terminolohichnyy slovnyk : slovnyk*. [Socio-economic geography: vocabulary: vocabulary]. Kyiv: Naukova dumka.
7. *Odes'ka mis'ka rada: [Veb-sayt Odessa City Council]*. Available at: URL: <http://omr.gov.ua> (accessed 10 September 2019).
8. *Zvit pro rezul'taty diyal'nosti departamentu ekonomichnoho rozvytku u 2018 rotsi* [Economic Development Department 2018 Performance Report]. Available at: URL: <http://omr.gov.ua/departments/74912> (accessed 25 September 2019).
9. *Prohrama sotsial'no-ekonomichnoho ta kul'turnoho rozvytku mista Odesy na 2018 rik* [Odessa City's socio-economic and cultural development program for 2018] Available at: URL: <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/103979> (accessed 07 October 2019).
10. *Stratehiya ekonomichnoho ta sotsial'noho rozvytku oblasti do 2020 roku* [Strategy of economic and social development of the region till 2020] Available at: URL: <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/32-VII.pdf> (accessed 15 October 2019).
11. *Ofitsiynyy sayt Holovnoho upravlinnya statystyky v Odes'kiy oblasti* [Official site of the Main Directorate of Statistics in Odessa region] Available at URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (accessed 23 September 2019).
12. *Ofitsiynyy sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny* [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine] Available at URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 26 September 2019).